

Habermasçı İletişimsel Eylem Kuramının Gazze Soykırımı Üzerinden Yeniden Okuması: Eleştirel Teorinin Eleştirisi

A Reinterpretation of Habermasian Theory of Communicative Action Through the Gaza Genocide: A Critique of Critical Theory

Araştırma Makalesi / Research Article

**Sorumlu yazar/
Corresponding author:**
Şenay Eray Sarıtaş

ORCID:
0000-0002-9973-8974

Geliş tarihi/Received:
30.04.2025

**Son revizyon teslimi/Last
revision received:**
03.07.2025

Kabul tarihi/Accepted:
23.07.2025

Yayın tarihi/Published:
28.07.2025

Atıf/Citation:
Eray Sarıtaş, Ş. (2025).
Habermasçı iletişimsel eylem
kuramının Gazze soykırımı
üzerinden yeniden okuması:
Eleştirel teorinin eleştirisi.
İletişim ve Diplomasi, 14,
255-276.

doi: 10.54722/
iletisimvediplomasi.1687297

Şenay ERAY SARITAŞ¹

ÖZ

Bu çalışma, Gazze’de yaşanan soykırım bağlamında II. Frankfurt Okulu çıkışlı “eleştirel teoriyi” sorgulamaktadır. 2023 yılında İsrail’in Gazze’de gerçekleştirdiği saldırılar, uluslararası hukuka göre “soykırım” ve “savaş suçu” olarak kabul edilmesine rağmen sosyal bilimler alanında eleştirel düşünce okullarının birçoğu sessiz kalmış, hatta bu soykırımı haklı çıkarmaya çalışmıştır. Bu makale, özellikle ontolojik olarak kapitalist sisteme karşı olması beklenen, Habermas’ın da dâhil olduğu II. Frankfurt Okulu düşünürlerinin, kapitalizm ve siyonizmin iş birliği üzerinden yürütülen post-kolonyal bir soykırımı destekler ve savunur nitelikteki “Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama” bildirilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Eleştirel yaklaşımın temel aldığı ontolojik ve epistemolojik ilkelere çelişen bu bildiri, insan hakları ve demokrasi söylemini araçsallaştırarak siyonist-kapitalist sistemin meşrulaştırılmasına katkı sunmaktadır. Habermas’ın temsil ettiği iletişimsele eylem kuramı çerçevesinde, teorik düzlemde savunulan evrensel etik ilkeler ile bildirideki pratik tutum arasındaki uyumsuzluk, bilim etiği ve metodoloji açısından ciddi bir sorgulama gerektirmektedir. Çalışmada, eleştirel teorinin post-kolonyal sistem eleştirisine dayalı bilgi üretim iddiasının, Gazze örneğinde hakikatten kopuk bir teknokratik söyleme evrildiği tespit edilmiştir. “Soykırım” ve “insan hakları” gibi kavramların bağlamsal anlamları üzerinden yapılan çözümleme, sosyal bilimler literatüründe egemen bilgi-iktidar ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda çalışma, çağdaş eleştirel teorinin teori-pratik bütün-

¹ Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Türkiye, senay.saritas@hbv.edu.tr

lüğünde yaşadığı yarılmayı ortaya koyarak hakikat sonrası dönemde sosyal bilimlerin epistemik sorumluluğunu yeniden tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel teori, Gazze soykırımı, Jürgen Habermas, Siyonizm, eleştirel söylem analizi

ABSTRACT

This study questions the “critical theory” originating from the Second Frankfurt School in the context of the genocide in Gaza. Despite the fact that Israel’s attacks on Gaza in 2023 were recognized as “genocide” and “war crimes” under international law, many schools of critical thought in the social sciences remained silent, and some even attempted to justify this genocide. This article aims to analyze the “Principles of Solidarity: A Statement” by thinkers of the Second Frankfurt School, including Habermas, who are expected to be ontologically opposed to the capitalist system, but who support and defend a post-colonial genocide carried out through the collaboration of capitalism and zionism. This declaration, which contradicts the ontological and epistemological principles underlying the critical approach, contributes to the legitimization of the zionist-capitalist system by instrumentalizing the discourse of human rights and democracy. Within the framework of Habermas’s theory of communicative action, the inconsistency between the universal ethical principles defended on the theoretical level and the practical stance in the statement requires serious questioning in terms of scientific ethics and methodology. The study finds that critical theory’s claim to produce knowledge based on postcolonial system criticism has evolved into a technocratic discourse disconnected from reality in the case of Gaza. Analysis of the contextual meanings of concepts such as “genocide” and “human rights” necessitates a reassessment of the dominant knowledge-power relations in the social sciences literature. In this context, the study reveals the rupture in the theory-practice unity of contemporary critical theory and reopens the debate on the epistemic responsibility of the social sciences in the post-truth era.

Keywords: Critical theory, Gaza genocide, Jürgen Habermas, Zionism, critical discourse analysis

EXTENDED ABSTRACT

This study offers a critical reassessment of the Habermasian Theory of Communicative Action and the broader Critical Theory tradition of the Second Frankfurt School in the context of the 2023 Gaza Genocide. Despite the attacks by Israel on Gaza being internationally recognised as acts of genocide and war crimes, a notable silence—or even implicit justification—has been observed among certain critical theorists within

the social sciences. The article focuses on the “Statement of Principles of Solidarity: An Explanation,” co-authored by figures associated with the Second Frankfurt School, including Jürgen Habermas, and investigates how the declaration reflects a disjunction between theoretical principles and political praxis.

Although these thinkers are expected to stand in ontological opposition to capitalist systems, their discourse surrounding the Gaza Genocide aligns more with a postcolonial project that legitimises Zionist-capitalist hegemony. Through a critical discourse analysis, the study reveals that the statement constructs legitimacy for Israel’s actions by framing them as “self-defence,” a “response to violence,” and fundamentally “justified,” while labelling critics as antisemitic or irrational. Notably, human rights discourse within the statement excludes the Palestinian people, creating a moral and epistemological inconsistency with the foundational principles of Critical Theory.

The article employs the conceptual framework of Habermas’s communicative action theory—particularly notions such as deliberative democracy, communicative rationality, human rights, and the right to life—to expose how these concepts are strategically decontextualised within the statement. It argues that the document, rather than promoting communicative reason, reflects instrumental rationality and supports a technocratic knowledge system that reinforces the Zionist-capitalist status quo. Consequently, the statement can be interpreted as a form of “bourgeois special interest” advocacy masked as critical solidarity, which contributes to the colonisation of the Palestinian “lifeworld” under the guise of scientific neutrality and moral objectivity.

This internal contradiction between theory and practice signals a serious methodological rupture within Critical Theory. The authors’ use of decontextualised language suggests a shift towards a post-truth epistemology, wherein theoretical concepts are instrumentalised to serve dominant power structures. The study argues that this case exemplifies how contemporary critical social sciences may, paradoxically, perpetuate the very systems of oppression they claim to critique. The Gaza Genocide thus becomes not only a humanitarian crisis but also a litmus test for the epistemic integrity of critical theory.

Ultimately, the article calls for a reexamination of the role of social sciences in shaping public consciousness and legitimising authority. It urges scholars to engage in deeper ontological and epistemological reflection on how knowledge production can be complicit in systemic violence. The analysis concludes that declarations like “Statement of Principles of Solidarity” demand rigorous scrutiny, as they reveal how critical theory may become an instrument of power rather than a force for liberation.

Giriş

Bu çalışma, 1940’lı yıllarda başlayıp 2023 yılı sonrası daha da derinleşen, tarihin en büyük insan hakları ihlallerinden biri olan ve sosyal bilimler literatüründe “Filistin Soru-

nu” olarak isimlendirilen Gazze Soykırım²’ını siyaset bilimi literatürü içindeki yaklaşımların teori ve pratikleri arasındaki iç tutarsızlıklarını, söylem analizi üzerinden görünür kılmaya çalışan bir teori tartışma makalesidir. İnsan hakları savunuculuğu ve kapitalizm eleştirisi yaptığını iddia eden düşünce okullarının, doğrudan dünyanın en büyük kapitalist aktörlerince ekonomik olarak finanse edilen ve siyaseten desteklenen bu soykırıma karşı sessiz kalmaları ve hatta açıkça destek vermeleri, bilimsel etik ve ahlak noktasında bir çelişkiliyi de beraberinde getirir. Bu çelişkili tutumun en dikkat çekici örneklerinden biri, II. Frankfurt Okulu’nun önde gelen temsilcisi Jürgen Habermas’ın, Nicole Deitelhoff, Rainer Forst ve Klaus Günther ile birlikte kaleme aldığı “Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama” başlıklı bildiridir (Deitelhoff, Forst ve Habermas, 2023). Bu metinde “soykırım” ve “insan hakları” kavramları reel anlamsal yapılarından uzak bir biçimde, İsrail’in yürüttüğü katliam “meşru müdafaa” olarak verilmiş, yaşam hakkı ve egemenlik bağlamında gerçekleşen Filistin halkının haklı direnişi ise eleştirilerek “antisemitizm” çerçevesinde mahkûm edilerek Okul tarafından kolonyalist bir manifesto sunulmuştur.

Kapitalizm eleştirisi üzerinden insan hakları ve demokrasi yazını oluşturduğunu iddia eden eleştirel teorinin, kendi ontolojik ve epistemolojik temelleriyle çelişerek soykırımcı ve kolonyal sistemi destekleyen bir tutum sergilemeleri, sosyal bilimlerde de önemli bir sorundur. Eleştirel bir okulun, sahip olduğu ontolojik temelden dolayı yaşanan soykırıma karşı pozisyon alması beklenirken bu katliama doğrudan destek vermesi; siyaset ve sosyal bilimlerde alanında hem teorik hem de bilim etiği düzeylerinden tartışılması gereken bir husustur. Özellikle II. Frankfurt Okulu’nun, siyonist-kapitalist sistemi mağdurmuş ve soykırımı meşruymuş gibi göstermeye çalıştığı “Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama” bildirisi, söylem analizi yöntemi ile tüm boyutlarıyla detaylı incelenmeyi gerektirmektedir. Buna göre bu makale içinde, İkinci Frankfurt Okulu temsilcilerinin Gazze Soykırımı sürecinde kaleme aldıkları “Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama” bildirilerinde “insan hakları” ve “soykırım”ı nasıl ele aldığı araştırma sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda çalışma içinde önce Okul’un teorik açıklamalarında kullandığı kavramsal yapılar sunulacak ve ardından bildirinin “soykırım” ve “insan hakları” bağlamında nasıl bir anlam üretmeye çalıştığı söylem analizi yöntemi ile tartışılarak Okul’un teori ve pratik esasında nasıl bir metodolojik iç çelişki sergilediği açıklanmaya çalışılacaktır. Böylece eleştirel yaklaşımın günümüzdeki temsilcisi olan II. Frankfurt Okulu’nun, teori ve pratik bütünlüğü olan praksisinde Gazze Soykırımı esasında nasıl bir yapıma olduğu tartışmaya açılabilir.

Teorik olarak bu tartışmaya girmeden önce çalışmanın inceleme vakası olan Gazze Soykırımı ile vaka-teori bağlamını kuran kapitalizm-siyonizm ilişkisi konuları sıralı bir biçimde açıklanmalıdır. Aynı şekilde Gazze Soykırımı’nın ne olduğunu izah etmek

² BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Madde 2: “Soykırım, millî, etnik, ırksal ya da dinî bir grubu yok etme niyetiyle gerçekleştirilen bir dizi eylemdir. Bu eylemler, şu şekilde olabilir: bir grubun üyelerini öldürme, grubun üyelerinin bedensel ya da ruhsal sağlığını bozma, grup içindeki çocukları zorla başka bir gruba verme, grubun kültürel yapısını yok etme, grup üyelerine zorla yaşam alanı değiştirme.”

için makalenin ilk bölümünde İsrail'in kurulmasından günümüze kadar yaşanan Filistin sorunu ve bu sorun içinde Gazze Soykırımı'nın nereye tekabül ettiği tarihsel olarak anlatılacaktır. Siyonizm temelli olan Filistin sorununun tarihsel anlatımı sonrası ekonomik ve siyasal boyutu ile incelendiğinde sorunun kapitalist aktörler çıkışlı bir küresel siyonist ideoloji unsuru olduğu da görülmektedir. Siyonizm çıkışlı Filistin sorununu bilimsel olarak hem ekonomik hem de ideolojik boyutu ile ele alıp sosyal bilimler literatürü içinde en yoğun biçimde inceleyen paradigma eleştirel yaklaşım olmuştur. Eleştirel yaklaşım aynı zamanda Habermasçı II. Frankfurt Okulu'nun hem ontolojik hem de epistemolojik olarak dayandığı temel yaklaşım grubudur. Bu nedenle makalenin temel konusu olan Gazze Soykırımı üzerinden Habermasçı kuram içindeki teori ve pratik arasındaki çelişkiyi bilimsel olarak açıklayabilmek için çalışmanın ikinci bölümünde Habermasçı kuramın dayandığı eleştirel yaklaşımın ne olduğu ve bu eleştirel yaklaşımın Marx'tan günümüze kadar olan literatüründe siyonizm ve kapitalizm ilişkisinin teorik olarak nasıl ele alındığı açıklanmaya çalışılacaktır. Filistin sorunu, eleştirel yaklaşım ve siyonizm-kapitalizm ilişkisi üzerinden yapılan literatür taramasının bilgi zemini ile birlikte çalışmanın üçüncü bölümünde Habermas'ın diğer II. Frankfurt Okulu düşünürleri ile birlikte kaleme aldığı ve siyonist-kapitalist sistemi mağdurmuş; soykırımı meşruymuş gibi göstermeye çalıştıkları "Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama" başlıklı bildirileri eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenecek ve analiz sonuçları teorik olarak tartışılarak Okul'un metodolojik iç-çelişkilerinin hakikat-sonrası dönemin bilim anlayışı esasında neye tekabül ettiği değerlendirilecektir.

1940'lardan Günümüze Filistin Sorunu: Gazze Soykırımı ve Uluslararası Hukuktaki Yeri

7 Ekim 2023 tarihi ile başlayan Gazze Soykırımı, Filistin bölgesinde yaşanan ilk ve tek soykırım niteliğindeki savaş suçu değildir. Tarihsel olarak 1947 yılında, Yahudilerin Filistin topraklarının yalnızca %7'sinin sahibi olmalarına rağmen kendilerine bölgenin %56'sını veren Filistin Paylaşım Planı olarak bilinen Birleşmiş Milletlerin 181 Numaralı Kararnamesi'ne kadar götürülebilecek bir süreçtir (Kutsal, 2009, s. 91). Plan, bölgeyi Yahudi ve Arap devletleri ile uluslararası kontrol altındaki Kudüs olarak üçe ayırmıştır. Arap devletleri bu planı reddetmiş olmasına rağmen, İsrail Devleti'nin kuruluşu aynı yıl ilan edilmiştir. Bu tarih ile birlikte, siyonist politikalar doğrultusunda Filistinlilere yönelik sistematik insan hakları ihlalleri de başlamıştır (Kişi, 2023, s. 266).

1948 Arap-İsrail Savaşı sırasında yaşanan Nakba (Büyük Felaket) süreci ile Filistin halkına yönelik insan hakları mağduriyetleri sistematik bir biçimde kendini gösterir. Bu dönemde yaklaşık 700.000 Filistinli evlerinden zorla göç ettirilmiş, birçok köy ve kasaba yok edilmiş, siviller katledilmiştir. Yine bu dönemde gerçekleşen Deyr-i Yasin Katliamı, ilerleyen yıllarda artan saldırıların da habercisi niteliğindedir. Sonraki yıllarda ise İsrail saldırıları devam etmiş; 1956, 1967, 1973 savaşları ile 2008-2009, 2012, 2014 ve 2021

Gazze saldırılarında binlerce Filistinli yaşamını yitirmiştir (Cankut, 2024). Ekim 2023'te başlayan saldırılar ise Gazze'de uluslararası hukuku ve insan haklarını hiçe sayan yeni bir katliamı beraberinde getirmiştir.

Türkiye Araştırmaları Vakfının 2025 tarihli raporuna göre, 466. güne gelindiğinde %70'i kadın ve çocuk olmak üzere 46.584 Filistinli hayatını kaybetmiştir. 500'e yakın bebek doğumhanelerde, 825 bebek ise bir yaşını doldurmadan öldürülmüştür. 2 milyon kişi yerinden edilmiş, 10.000'den fazla kişi kaybolmuş, yerleşimlerin %90'ı tahrip edilmiştir (TAV, 2025). Bu konuda bir başka araştırma da Euro-Med İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından yayımlanan "Uluslararası Adalet Divanı'nın Gazze Kararının Üzerinden İki Ay: Soykırımın Tırmanışı ve Hesap Verebilirliğin Yokluğu" başlıklı rapordur. Bu rapor da yine, İsrail'in Gazze Şeridi'nde Filistin halkına yönelik gerçekleştirilen soykırım eylemlerini belgelemektedir. Raporda, İsrail'in Gazze'deki Filistinlilere yönelik devam eden suçları özetlenip bunların soykırım niteliğinde olduğu belirtilmiştir (Euro-Med Human Rights Monitor, 2024). Birleşmiş Milletler Uluslararası Bağımsız Soruşturma Komisyonunun raporu ise özellikle Gazze'deki sağlık sistemine yönelik saldırılara odaklanmıştır. Bu raporda, İsrail'in sağlık tesislerini hedef alarak "savaş suçu" ve "insanlığa karşı suç" işlediği vurgulanmış; çocuk hastaneleri ve doğumhaneler de dâhil olmak üzere birçok sağlık kuruluşunun bilinçli olarak hedef alındığı belirtilmiştir. Rapora göre, İsrail'in bu eylemleri "nesiller boyu Filistin halkının yok oluşuna zemin hazırlayan" yaşam koşulları yaratmaktadır (BBC News Türkçe, 2024). Özellikle Birleşmiş Milletlerce hazırlanan bu raporlarla birlikte Uluslararası Af Örgütü ve BM Özel Raportörleri de bu saldırılara açıkça "soykırım" ve "savaş suçu" nitelendirmesi yapmıştır (Amnesty International, 2024).

7 Ekim 2023 tarihi ile başlayan ve soykırıma dönüşen bu saldırılar uluslararası arenada büyük yankı görmüş, ABD ve Avrupa'daki üniversitelerde başlayan öğrenci hareketleri kısa sürede küresel bir dayanışma ağına dönüşmüştür. Barışçıl protestolar ve gösteriler aracılığıyla Filistin halkının haklı mücadelesini dünyaya duyurmaya çalışan öğrenciler bu ülkelerde baskı ve engellemelerle karşılaşmıştır. Ancak yine de Uluslararası Af Örgütü ve BM raportörleri gibi ulusüstü önemli aktörler tarafından bu öğrenci hareketleri meşru bulunarak desteklenmiştir (Kılıç, 2024a). Gazze Soykırımı, ülkeler arası diplomatik ve hukuki adımları da beraberinde getirmiştir. 29 Aralık 2023'te Güney Afrika, İsrail'in Soykırım Sözleşmesi'ni ihlal ettiği gerekçesiyle Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'na başvuruda bulunmuştur. Bu başvuruda Güney Afrika Cumhuriyeti, İsrail tarafından gerçekleşen saldırıların Filistin halkını kısmen veya tamamen yok etmeye yönelik olduğunu vurgulamış ve bunu engellemek için acil önlemler talep etmiştir. Dava dünya genelinde yoğun ilgi toplamış ve başvuruya Türkiye, İspanya, Meksika, Kolombiya, Libya, Şili, Maldivler gibi 11 ülke müdahil olmuştur (Aksünger, 2025). Bunun yanı sıra Endonezya da İsrail işgalinin Filistin'in kendi kaderini tayin hakkını ihlal ettiği gerekçesiyle ayrı bir dava açmıştır (Kılıç, 2024b). Tüm bu başvurular sonucu UAD, İsrail aleyhine beş geçici tedbir kararı almıştır; ancak kararlar sonrası saldırılar yine de engellenememiştir. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, bu durumu "kan banyosu" olarak

nitelendirirken Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri Agnes Callamard ise saldırıları uluslararası hukukun iflası olarak yorumlamaktadır (Kılıç, 2024b).

2025 Ocak ayına kadar süren saldırılar aralıksız devam etmiş, uluslararası hukuk ve kurumlar yetersiz kalmıştır. 15 Ocak 2025'te bir ateşkes girişimi gerçekleşse de ateşkes sürdürülememiş ve katliamlar devam etmiştir. Tüm bu süreçte özetle Filistin bölgesinde binlerce kişi hayatını kaybetmiş, milyonlarca kişi yerinden edilmiş ve Gazze'nin büyük bölümü yıkılmıştır. Sonuç olarak verilen tepkiler yetersiz kalmış, 1947'de başlayan ve günümüze kadar gelen Filistin sorunu, Gazze Soykırımı ile uluslararası hukuk açısından da en ağır insanlık suçlarından biri hâline gelmiştir.

Eleştirel Yaklaşım, Filistin Sorunu ve Siyonizm-Kapitalizm ilişkisi

İsrail'in kurulmasının öncesinde başlayan ve resmî olarak kuruluşu ile çetrefil hâle gelen siyonizm ideolojisi ekseninde İsrail tarafından Filistin halkına yönelik gerçekleştirilen katliamlar ve tehcirler, insan hakları ihlalleri olarak sosyal bilimler literatürü içinde Filistin sorunu³ adı altında farklı boyutlarla ele alınıp yoğun bir biçimde tartışılan bir konudur (Pirinççi, 2023). Ancak sosyal bilimler yazını içinde Filistin sorununun bir diğer önemli boyutu ise siyonizm ve kapitalizm ilişkisidir. Bugün bakıldığında bu soykırıma birçok küresel şirketin destek verdiği, uluslararası kampanyalar yürüttüğü, tepki verenlere uluslararası hukuku hiçe sayarak temel hakları ihlal eden yaptırımlar uyguladığı ve hatta “akademia”da destekçi toplamak için birçok projeyi fonladığı gözlemlenebilmektedir. Bu açıdan siyonizm ve kapitalizm arasındaki ilişkinin Gazze sorunu bakımından ayrı bir tartışma olarak açılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Tüm bu tartışmalarının ışığında Filistin sorununu “siyonizm ve kapitalizm ilişkisi” üzerinden ele alan en önemli açıklamalar eleştirel yaklaşımın içinden çıkmaktadır. Ontolojik olarak eleştirel yaklaşım, kapitalist sistem eleştirisi üzerine inşa olmuş bir paradigmadır. Siyonizmi kapitalizm bağlamında detaylı ele alan eleştirel yaklaşımda siyonizm tartışmaları eleştirel yaklaşımın kendi tarihi kadar da eskiye dayanmaktadır. Çünkü siyonizm ve kapitalizm ilişkisinin analizi ilk olarak Karl Marx'ın “Yahudi Sorunu” eseri içinde tartışılmaya başlamıştır. Eleştirel yaklaşım grubunun öncüsü ve ana teorisini olan Marx'ın yaşadığı ve eserlerini oluşturduğu dönem (1818-1883), siyonizmin resmî düzeyde varlık bulmamış olmasına rağmen öncül hareketlenmelerle kendini göstermeye başladığı dönemdir.

İlk olarak 1896 yılında Theodor Herzl'in yazdığı Der Judenstaat (Yahudi Devleti) adlı eserinde (Herzl, 2007), Yahudi halkının bir ulus devleti kurma fikri ile ortaya çıkan si-

³ Filistin Sorunu'nun tanımlanmasında Pirinççi'nin “Sorum” kavramının içeriğini açarak yaptığı açıklama dikkate değerdir. Pirinççi'ye göre “...bir “şeyin” “sorum” olarak tanımlanması, o “şeyin” sorunun nedeni/kaynağı olduğu anlamına gelmiyor. Sadece o “şey” hakkında bir sorun olduğuna işaret ediyor. Dolayısıyla Filistin sorunu vardır ve nedeni, Siyonizm ve İsrail'in işgal politikasıdır” (Pirinççi, 2023).

yonizm, 1897'de gerçekleşen Birinci Siyonist Kongre'de şekillenerek resmî olarak siyonist harekete dönüşmüş ve 1917 yılında İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un İngiltere Hükûmetinin Filistin'de bir "Yahudi ulusal yurdun"nun kurulmasına destek vereceğini ifade eden Balfour Deklarasyonu ile de belirginleşmiştir (Schoenman, 1992). Ancak belirtildiği üzere her ne kadar yirminci yüzyılın başlarında resmî düzeyde somutlaşmış olmasına rağmen düşünsel olarak siyonizmin temelleri daha önceki yıllarda atılmaya başlamıştır. 19. yüzyılın ilk döneminde bazı Yahudi düşünürleri, Avrupa'daki Yahudi toplumlarının maruz kaldığı ayrımcılığa karşı bir çözüm olarak Yahudilerin kendi topraklarına dönmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu dönemde yaşayan Karl Marx kapitalizm eleştirisi yaparken işçi sınıfı içinde Yahudi işçi sınıfını siyonizm ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi tarihsel materyalizm perspektifinden ayrı bir kategori olarak ele alarak değerlendirmiştir.⁴ Marx ve düşünsel takipçileri, bu üç olgu arasında (siyonizm, kapitalizm ve Yahudi işçi sınıfı) güçlü bir bağlantı olduğunu ve bunların birbirini nasıl etkilediğini tartışmışlardır. Eleştirel yaklaşım yazını Marx'tan günümüze kadar bütüncül bir biçimde incelendiğinde kapitalizm ve siyonizm arasındaki ilişkinin özetle post-kolonyalizm; ekonomik güç ve yatırımlarındaki birliktelik; işçi sınıfı hareketi ve son olarak siyonizm ve kapitalist devletin iş birliği odağından tartışıldığı görülmektedir.

Eleştirel yaklaşımın post-kolonyalizm bağlamında siyonizm ve kapitalizm ilişkisini ele aldığı literatüre bakıldığında kapitalizm tarihinin, aynı zamanda sömürgecilik tarihiyle paralel değerlendirildiği görülmektedir. Bu konuda Maxime Rodinson'un *Israel: A Colonial-Settler State?* eseri ve Tony Judt'un *Postwar: A History of Europe Since 1945* çalışmaları siyonizmi, kolonyalizmin Orta Doğu'daki yerleşimci bir aracı olarak gören önemli eserlerdir (Rodinson, 1973; Judt, 2005). Bunların yanı sıra kapitalizmi doğrudan kolonyalist sistemin içinde değerlendiren Frantz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* eseri, konuyu ırkçılık, kolonyalizm ve ezilen halkların mücadelesi üzerinden derinlemesine bir bakış ile ele alarak, siyonizm ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi eleştirel yaklaşım içinde bir çerçeveye koyarak analiz etme imkânı sağlayan temel kaynaklardan biri olmuştur (Fanon, 2007). Edward Said'in *The Question of Palestine* ve Ralph Miliband'ın *The State in Capitalist Society* adlı eserlerinde ise kolonyalizm bağlamında siyonizmin, kapitalizmin coğrafi egemenliklerini korumak ve genişletmek için Orta Doğu'daki stratejik aracı olarak ele alındığı ifade edilmektedir (Said, 1980; Miliband, 2009). Eleştirel yaklaşım yazını içinde bu noktada literatüre katkı sağlayan bir diğer önemli düşünür de Immanuel Wallerstein'dir. *Modern Dünya Sistemi* eserinde Orta Doğu ve kapitalizm ilişkisini merkez-çevre ekseninde ele alan Wallerstein, Orta Doğu'yu bir "dışa bağımlı"

⁴ Karl Marx "Yahudi Sorunu" eserinin ilk bölümüne dinler tarihçisi Alman düşünür Bruno Bauer'i konuşturarak başlar:

Alman Yahudileri, 'özgürleşme' istiyorlar. Ne tür bir özgürleşme? Yurttaşsal, politik özgürleşme. Bruno Bauer onları yanıtlıyor: Almanya'da kimse politik bakımdan özgürleşmiş değil. Biz kendimiz özgür değiliz. Sizi nasıl özgürleştirebiliriz? Yahudiler olarak kendiniz için özel bir özgürleşme peşindeyseniz, siz Yahudiler egoistsiniz demektir. Almanlar olarak, Almanya'nın politik özgürleşmesi için; insanlar olarak, insanlığın özgürleşmesi için uğraşmanız gerekir ve özel bir tür baskılanma ve aşağılanma altında oluşunuzu, kuralın bir istisnası olarak değil, tersine, kuralın pekiştirilmesi olarak almak zorundasınız (Marx, 1997, ss. 5-6).

bölge olarak nitelendirerek kapitalist dünya sisteminin ekonomik ve askerî hegemonyasını sağlamlaştırmak için bölgede yerleşim ve egemenlik stratejilerini yürüttüğünü belirtir (Wallerstein, 2011).

Kapitalizm ile siyonizm arasındaki bağlantının eleştirel yaklaşım içinde tartışıldığı bir diğer bağlam ise ekonomik güç ve yatırımlar boyutudur. Bu hususta genel olarak eleştirel yaklaşım literatüründe, kapitalizmin siyonist hareketin gelişimine önemli bir ekonomik destek sağladığı görüşü hâkimdir. Buna göre siyonizm, sadece bir ideolojik hareket değil, kapitalist sistemin önemli bir ekonomik ayağıdır; eleştirel yaklaşım içinde kapitalizm ve siyonizm arasındaki ilişki, büyük sermayenin bölgedeki yerleşim ve toprak sahipliği projelerine olan katkılarıyla daha da belirginlik kazanması hususunda ele alındığı görülür. Shlomo Sand ve Ralph Miliband İsrail'in kuruluşunu ve büyümesini, kapitalist sistemin devlet aracılığıyla ekonomik yatırımlar yapan ve bu yatırımları belirli stratejik projeler ile destekleyen bir sistem olarak gören isimlerdendir (Sand, 2010; Miliband, 2009). Bu alanda bir diğer önemli düşünür de David Harvey'dir. Siyonizm'in doğuşunun kapitalist ve emperyalist dinamiklerle yakın bir ilişkiye sahip olduğunu savunan Harvey Neoliberalizmin Kısa Tarihi ve Yeni Emperyalizm eserlerinde Filistin sorununu doğrudan tartışmıştır. Eleştirel bakış açısı ile kavrama yaklaşarak siyonizmi Batı'nın Orta Doğu'daki stratejik çıkarlarıyla uyumlu bir biçimde emperyalizmin bu bölgedeki hâkimiyetini yürütmekte temel araçlarından biri olarak değerlendirir (Harvey, 2015; 2004). Perry Anderson da yine siyonizmi ekonomik güç bağlamında ele alan önemli eleştirel yaklaşım düşürlerindedir. Siyonizmi Batı Avrupa'daki zengin Yahudi elitlerin ekonomik saikleri ile ortaya çıkmış bir ideoloji olarak değerlendiren Anderson Filistin sorununu bölgesel değil küresel güç dengelerinin doğurduğu bir sorun olarak görür (Anderson, 2001).

Siyonizm ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi anlamak için eleştirel yaklaşım içinde özellikle işçi sınıfı perspektifinden yapılan analizler önemlidir. Başlangıçta, eleştirel yaklaşım içinde Yahudi işçi hareketleri sosyalist bir proje olarak değerlendirilmiştir ancak zamanla bu görüş değişmiş, kapitalist güçlerin egemenliğini pekiştiren bir strateji olarak yorumlanmaya başlamıştır. Moishe Postone'nun Time, Labor, and Social Domination (1996) ve Sholomo Sand'ın The Invention of the Jewish People (2010) eserlerinde benzer bir biçimde siyonizm başlangıçta sosyalist Yahudi işçi hareketinin bir parçası gibi görünse de sonraki dönemlerde kapitalist devlet yapısına dönüşmüş bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu dönüşüm Postone ve Sand için işçi sınıfının çıkarlarını savunmaktan çok kapitalist sınıfların çıkarlarını koruma amacını taşımaktadır.

Eleştirel teorinin siyonizm ve kapitalizm tartışmalarının diğer bir boyutu da ideolojik bir aygıt olarak gördükleri devlet mekanizmasının işlevine dairdir. Siyonizm ve kapitalist devletin rolü ekseninde eleştirel yaklaşım incelendiğinde yine çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Marksist gelenekle başlayan eleştirel yaklaşım içinde devlet, kapitalist sınıfların egemenliğini sürdüren bir araçtır. Bu bağlamda, eleştirel yaklaşım içinden birçok düşünür İsrail Devleti'ni kapitalizmin çıkarlarını koruyan ve pekiştiren bir araç olarak değerlendirmekte ve siyonizmi kapitalist devletin egemenliğini kurma

ve sürdürme çabası olarak görmektedir. James Petras ve Giovanni Arrighi konuyu bu bağlamda ele alarak literatüre katkı sağlayan önemli düşünürlerdir (Petras, 2014; 2006; Petras ve Veltmeyer, 2006; Arrighi, 2009). Michael Hudson, John Bellamy Foster ve Nicos Poulantzas yine bu konuda eleştirel yaklaşım içinden benzer görüşleri ifade eden isimlerdir. Özellikle Poulantzas'ın Devlet, İktidar, Sosyalizm adlı eseri kapitalist devletin yalnızca sermaye sınıfının çıkarlarını değil, aynı zamanda emperyalist stratejileri ve yerleşimci hareketleri de koruduğunu açıklayan ve siyonizmi kapitalizmin Orta Doğu'daki stratejik çıkarlarıyla örtüşen bir hareket olarak gören eleştirel yaklaşım içindeki önemli eserlerdendir (Poulantzas, 2006).

Bu bağlamda konuyu post-kolonyalizm ekseninde ele alan Antonio Negri ve Michael Hardt da literatüre önemli katkılarda bulunan diğer önemli isimlerdendir. Negri, kapitalizmin küresel boyutlara ulaşmasını ve emperyalist stratejilerin değişen yapısını tartışmıştır. Negri post-kolonyal dönemde, siyonizm ve kapitalizm arasındaki ilişkinin bir zamanlar daha belirgin bir yapıda olduğunu ancak kapitalizmin bugünkü hâli ile daha çok küresel hegemonyanın bir parçası biçimine geldiğini belirtmektedir. Negri'ye göre İsrail'in Filistin'i işgali, kapitalist küresel sisteminin bir parçasıdır ve İsrail'in emperyal yayılımı ile kapitalizm arasındaki ilişki, modern emperyalizmin ana stratejilerinin bir yansımasıdır. Hardt ve Negri'nin ortak çalışmaları olan *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire* adlı eserlerinde bu iki düşünür kapitalizmin, küresel düzeyde egemenliğini sürdürmek için çok çeşitli araçlar kullandığını ve Filistin bölgesinde İsrail'in emperyal varlığının bu stratejilerden biri olduğunu belirtir. Hardt ve Negri'ye göre de bu strateji emperyalizmin Orta Doğu'daki stratejik üstünlüğünü pekiştiren bir araç olarak da işlev görmektedir (Hardt ve Negri, 2004).

Tüm bu düşünürlerle beraber literatür incelendiğinde, eleştirel yaklaşımın genel olarak, siyonizmi Batılı kapitalist güçlerin Orta Doğu'daki çıkarlarını pekiştiren bir stratejik araç olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Eleştirel yaklaşıma göre kapitalizm hem ekonomik hem de ideolojik düzeyde bu tür yerleşimci hareketleri destekleyerek küresel hegemonya kurma çabasını sürdürmektedir. Siyonizm ve kapitalizm birlikteliğinin teorik analizini yapan ve eleştirel yaklaşımı da bu bağlamda besleyen yukarıdaki literatür, siyaset ve sosyal bilimler alanında Filistin sorununu anlamada önemli teorik açıklamalar sunmaktadır. Ancak Gazze Soykırımı ile başlayan dönemde eleştirel yaklaşım içinde bulunan II. Frankfurt gibi okullar yaklaşımın bu geleneğinden uzaklaşarak siyonizme ve siyonizm-kapitalizm ilişkisine eleştirel bakış açısından değil, küreselci bakış açısından yaklaşarak eleştirel yaklaşımın kavramsal altyapısının bilimsel etik zeminini sarsacak şekilde objektiflikten uzaklaşan bir pozisyonuna geçmeye başlamıştır. Bu makale içinde de teorik olarak analizi yapılan bu metodolojik iç çelişki; sadece eleştirel yaklaşım paradigmasının II Frankfurt Okulu ile birlikte ortaya çıkan ve kendi içinde yaşadığı bir kuramsal sorun değil, aynı zamanda Gazze Soykırımı gibi insan hakları ihlalleri ve suçlarını "siyasal" ve "hukuki" olarak meşrulaştırmaya kadar götürebilecek bilim ve iktidar ilişkisi sorunu olarak değerlendirilebilir.

Habermasçı Eleştirel Teorinin Gazze Soykırımı Üzerinden Analizi

II. Frankfurt Okulu'nun temsilcisi konumundaki Habermasçı kuram, sosyal bilimler alanında eleştirel yaklaşımın günümüzde en önemli mirasçılarından biri olarak kabul görmektedir. Ancak 2023 sonrası Gazze Soykırımı'na yönelik tutumu, bu kuramın içsel bütünlüğünü eleştirel yaklaşım içinde sorgulamaya açık hâle getirmiştir. Bu bölümde, Habermas'ın Nicole Deitelhoff, Rainer Forst ve Klaus Günther ile birlikte yayımladığı “Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama” bildirilerinde “insan hakları” ve “soykırım”ı nasıl ele aldığı araştırma sorusu cevaplanmaya çalışılarak bildirinin hem eleştirel teori geleneği hem de bu geleneğin ontolojik ve epistemolojik ilkeleri doğrultusunda çözümlemesi yapılacaktır. Ancak öncelikle araştırmanın metodolojik arka planı ve teorik zemini açıklanacak, sonra bildirinin çözümlemesine geçilecektir.

Habermasçı yaklaşımın normatif zemini, evrensel insan hakları ve müzakereci demokrasi üzerine kurulmuş gibi görünmesine rağmen; Gazze Soykırımı örneğinde olduğu gibi günlük yaşam içinde gerçekleşen hak ihlallerinde bu ilkeler askıya alınan değerler olarak kalabilmektedir. Bu makalede söylem çözümlemesi yönüne gidilerek bu tür bir metodolojik iç çelişki analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada, bildirinin yalnızca içerdiği ifadeler değil, aynı zamanda neyi dışladığı, hangi tarihsel bağlamları yok saydığı ve hangi kavramları ideolojik biçimde yeniden konumlandığı da irdelenmektedir. Çözümlemede, eleştirel teorinin kendi içsel metodolojisi olan “eleştirel analiz” ve kendi epistemik kavramları kullanılmaktadır. Böylece Habermasçı çizginin bildiride sergilediği söylemsel pozisyonların teoriyle ne derece uyumlu olduğu veya olmadığı, analitik bir biçimde sorgulanabilecektir. Bu bağlamda, bildirideki meşrulaştırıcı dil pratiklerinin, Habermasçı eleştirel teorinin iddia ettiği “insan hakları” “iletişimsel akıl” ve “müzakereci demokrasi” yönelimiyle nasıl çatıştığı ve bu durumun bilimsel ve etik düzlemde ne tür bir metodolojik iç tutarsızlığa yol açtığı açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Dilin sadece iletişim kuran bir araç olmayıp aynı zamanda toplumsal gerçekliği kuran ve güç ilişkilerini yeniden üreten bir yapı sunduğu düşünüldüğünden, eleştirel söylem analizi yönteminin kullanılması tercih edilmiştir. Çalışmada çözümlemesi yapılacak olan 15 Kasım 2023 tarihli “Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama” başlıklı bildiri dört paragraftan ve başlıkla beraber toplam 231 kelimeden oluşmaktadır. Kısa bir metin olmasına rağmen manifesto niteliği taşıyan bu bildiri, tarihsel ve ideolojik anlam yapısı ve siyasal gücü odağında önemli bir siyasal belgedir. Metin analizlerinde kapsamlı bir bağlamsal çözümleme yapabilmek için daha geniş belgelerin incelenmesi önerilebilir fakat söylem analizi, metin uzunluğundan ziyade metnin taşıdığı anlam yoğunluğu ve bağlamla ilişkisi üzerine kuruludur (Gee, 2010; Wetherell, Taylor, & Yates, 2001; van Dijk, 2011). Kısa ama tarihî, politik ve ideolojik olarak yoğun metinler, söylem çözümlemeleri için elverişlidir ve hatta bağlam analizleri için en uygun metinlerdir. Söylem analizinde

amaç, metnin içerdiği anlam katmanlarını açığa çıkarmak ve güç-ideoloji ilişkilerini incelemek olduğundan uzunluk tek başına belirleyici bir unsur değildir (Foucault, 2022; Fairclough, 2010). Dolayısıyla çalışma içinde seçilen metin, Habermas'ın yazarlığında bir manifesto işlevi görürken aynı zamanda siyasi ve ideolojik bir aparat olarak da konumlanmaktadır. Bu nedenle eleştirel söylem analizi, bu tür söylem pratiklerini çözümlemede en uygun yöntem olarak görülmüştür.

Metin çözümlemelerinde eleştirel söylem analizleri farklı biçimlerde yürütülebilir. Habermas'ın "iletişimsel eylem kuramı" esasında kuramsal çerçevesi ile uyumlu olduğu düşünüldüğünden Norman Fairclough'un eleştirel söylem analizi yaklaşımı ile metin çözümlemesi, bu araştırma için tercih edilen yöntem olmuştur. Norman Fairclough, eleştirel söylem analizini geliştirirken Habermas'ın iletişimsel eylem kuramından etkilenmiştir ve yaklaşımında "dil"i odak noktaya koyarak dilin toplumsal ilişkileri kuran ve yeniden üreten bir araç olduğunu ve ideolojinin dil aracılığıyla nasıl normalleştirildiğini analiz etmeyi amaçlamıştır (Fairclough, 2010). Bu nedenle Habermas'ın da içinde bulunduğu "Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama" başlıklı bildirinin söylem analizinde seçilen yaklaşım olmuştur.

Söylem analizleri, tematik kodlamalar veya tüm metin üzerinden bağlamsal analiz yöntemi ile yürütülebilir. Bu çalışmada ise seçilen metnin kısa ama ideolojik olarak yoğun olması nedeniyle ve "soykırım", "insan hakları" gibi incelenen bağlamların tüm metnin bünyesinde bütünsel bir biçimde ele alınmasından dolayı kodlama merkezli içerik analizi değil, bağlamsal söylem analizi tekniği yürütülmektedir. Söylem analizi her zaman önceden tanımlanmış kodlara ya da sistematik bir kodlama şemasına dayanmak durumunda değildir. Bazı türleri, özellikle eleştirel veya post-yapısalcı yaklaşımlar, metnin çok katmanlı anlamlarını, bağlamsal ilişkilerini ve söylemsel pratiklerini doğrudan incelemeyi amaçlar; bu nedenle tematik kodlamalar yerine tüm metnin bütünsel bağlamı üzerinden de analiz yürütülebilmektedir (Wetherell, Taylor, & Yates, 2001). Bu nedenle manifesto niteliği taşıyan "Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama" başlıklı kısa metinde de seçilen bağlamlar üzerinden eleştirel söylem analizi yapılması tercih edilmiştir.

Önemli bir yöntemsel tercih olarak, incelenen bildiri çalışmaya tam metin olarak dâhil edilmemiştir. Bunun nedeni ise söz konusu metnin dilsel yapısının, "soykırımı meşrulaştırmaya yönelik anlam kümeleri" içermesi ve bu yönüyle yeni bir algı üretme potansiyeli taşımasıdır. Eleştirel niyetle dahi olsa bir söylemin bütünsel olarak yeniden ifade edilmesi, o söylemi yeniden dolaşıma sokar ve iktidar ilişkilerine hizmet edebilir, çünkü söylem bir şiddet eylemidir ve bu eylem gerçekliğin yeniden kurulmasına katkı sağlayabilir (Foucault, 2022; 1980). Hatta kişi nefret söylemine karşı konuştuğunda dahi o söylemi tekrar etme durumunda, söylemin olumsuz etkisini yeniden etkin hâle getirebilir (Butler, 2021). Çalışmanın amacı ise böyle bir söylemi yeniden üretmek ya da yaymak değil, eleştirel biçimde çözümleyerek analiz etmektir. Bu nedenle, bildirinin

tamamı tam metin olarak verilmeyip dipnotta paylaşılan link ile erişilebilir kılınması tercih edilmiştir.⁵ Metin makale içerisinde yalnızca analize konu edilen bölümlerinin anlam yapısı ve eleştirel bağlamı içerisinde yer bulmaktadır. Böylelikle araştırma nesnesi olan metnin yeniden dolaşıma sokularak söylemsel etkisini artırmak yerine, analitik bir mesafe korunmak istenmektedir.

Araştırmanın metodolojik zemininin sunulması ile birlikte bildirinin çözümlemesine başlanabilir ancak Habermasçı yaklaşımın ortaya koyduğu teorik açıklamaların Frankfurt Okulu'nun tarihsel arka planı ile yakından ilişkili olması nedeniyle Birinci Frankfurt Okulu'nun bilgilerini sunmak önemlidir. 1920'li yıllarda Almanya'nın Frankfurt şehrinde kurulan ve 1930'lardan sonra özellikle Amerika'da gelişim gösteren ilk Frankfurt Okulu, sosyal bilimler ve siyaset felsefesi alanında eleştirel düşüncenin önemli ekollerindendir. Kapitalizm eleştirisini yalnızca üretim ilişkileri üzerinden görmeyip kültür, sanat, ideoloji ve psikoloji gibi alanlardan da kapitalizm eleştirisini yürüten Okul literatüre kattığı “aydınlanmanın diyalektiği” ve “eleştirel teori” açıklamaları ile eleştirel yaklaşımın düşünsel alanını genişletmiştir. Temelleri Max Horkheimer tarafından atılan Frankfurt Okulu ilk defa 1923 yılında Sosyal Araştırmalar Enstitüsü adı altında kurumlaşmıştır. Theodor W. Adorno, Erich Fromm ve Herbert Marcuse gibi önemli düşünürlerin de katkılarıyla gelişen Okul, Nazi rejiminin yükselmesi ile Almanya dışına çıkmış, özellikle Yahudi kökenli düşünürlerin Amerika'ya göç etmesi ile Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisi giderek uluslararasılaşmıştır (Pusey, 1988; Kızılcılık, 2008; Jay, 2014). İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi ile birlikte Frankfurt Okulu Almanya'da tekrar doğmuştur. İkinci Frankfurt Okulu olarak isimlendirilen ve Jürgen Habermas'ın öncülüğünde, “iletişimsel eylem kuramı” esasında kurumsallaşan okulda, ilk dönem Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisi geliştirilmiştir. İkinci Frankfurt Okulu, iletişimsel eylem, müzakereci demokrasi ve kamusal alan gibi kavramları eleştirel literatüre dâhil etmiştir.

Habermasçı eleştirel teori ve iletişimsel eylem kuramı, sosyal bilimler literatürünün eleştirel yaklaşımlarından yoğun şekilde etkilenen Türkiye gibi ülkelerde akademiayı ve sosyal bilimler alanındaki yazını büyük ölçüde etkilemiştir. Özellikle “iletişim bilimleri” ve “kültürel çalışmalar” konularındaki akademik araştırmalarda belirgin bir etki yaratmıştır, hatta son dönemdeki Gazze çıkışına kadar eleştirel yaklaşımın öncül isimlerinden olarak kabul görmüştür. Ancak soykırımı destekler nitelikte hazırladıkları bildirileri, eleştirel yaklaşım içindeki otoritelerini, tutarlılıklarını ve bilimselliklerini ciddi anlamda sorgulatmış ve eleştirel yaklaşım içinden önemli kritikler almaya başlamıştır (Öztürk, 2023). Bu çalışma da Türkiye'de yürütülen bu eleştirilere analitik katkı sağlayan bir nitelik taşımaktadır.

⁵ <https://www.koine.community/mikhailminakov1971gmail-com/grundsatz-einer-solidaritat-eine-stellungnahme/>; Türkçe çevirisi için: <https://serbestiyet.com/haberler/ceviri-habermasin-altina-imza-attigi-bildiri-tartisiliyor-dayanisma-ilkeleri-uzerine-aciklama-148471/>

Habermas'ın içinde bulunduğu isimlerle beraber hazırladığı “Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama” başlıklı bildirinin çözümlemesinde, yukarıda belirtildiği üzere Habermasçı kuramın kendi kavram grubu ile söylem analizinin yürütülmesi tercih edilmiştir. Bu nedenle bildiriye sunan düşünürlerin içinde bulundukları teorik çerçevenin episteme ve ontolojisi içinden bildiriye bakılarak nasıl bir metodolojik iç tutarlılık veya iç tutarsızlık olduğu açıklanmaya çalışılmaktadır. Eleştirel yaklaşım içinde teorinin görevi; gerçekliği yansıtmaktır (Adorno ve Horkheimer, 2013, s. 11) ve teori ile pratik arasındaki ilişki; akıl ve eylem arasındaki bağ ile kurulur (Habermas, 1988).⁶ Teori ve pratikteki bu çelişkiyi- eleştirel yaklaşımın literatürü ile ifade edilecek olunursa praksiisteki bu yarılma- analiz edebilmek için düşünürün kendi “pratik”lerinin kendi teorik zemininde tartışılması gerekmektedir. Bu nedenle Habermasçı eleştirel teori içinde “soykırım” ve “insan hakları” bağlamlarının anlam kümelerinin oluşmasında, Habermas'ın bilimsel bilgi, demokrasi ve insan hakları kavramlarını nasıl kullandığı ve buradan kapitalist sistem eleştirisini nasıl yürüttüğünü teorik olarak açıklamakta fayda vardır. Habermas eleştirel teorisini temelde iletişimsel eylem kuramı üzerine “sistem (system)” ve “yaşam dünyası (lebenswelt)” kavramları ile kurar ve burada kapitalizmin toplumsal yaşamın tüm alanlarını sömürgeleştirdiğini (kolonize ettiğini) ve bireylerin temel haklarının kapitalist sistem tarafından sınırlandırıldığını belirtir (Habermas, 2001b). Ona göre “sistem” devletin, piyasanın ve bürokrasinin oluşturduğu mantıkla işlerken; “yaşam dünyası” bireylerin özgür, rasyonel ve eşitlikçi şekilde iletişim kurduğu bir alandır (Habermas, 2001a; 2001b).

Habermas, teorik açıklamalarda demokrasi ve insan hakları kavramlarını kapitalizm eleştirisi üzerinden ele alır. Kapitalist sistemdeki insan haklarının, aslında “burjuva özel insanının hakları” olarak, soyut bir insan hakkı niteliğinde kaldığını belirtir (Habermas, 2003, s. 230-31). Bu çerçevede, “Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama” başlıklı bildiriyi incelediğimizde kavramın ontolojik zemininden kopararak kullanıldığı ve hakları tartışmasız kabul edilen “burjuva özel insan”ın tanımının Filistin halkının dışlanmasıyla oluşturulduğu görülmektedir. İsrail tarafından Filistin halkına yönelik bir soykırım yürütülmüyormuş gibi bir algı üretilmeye çalışılarak bildiri içinde “Bu ilkeler, İsrail ve Almanya’daki Yahudilerle kurulan bir dayanışmanın temelini oluşturmaktadır.” biçiminde kurulan söylemin “burjuva özel insan hakkı”nı yalnızca “İsrail ve Almanya’daki Yahudiler”e tanıyan bir anlam kümesi içererek Filistin halkını “insan hakları” bağlamının dışında tuttuğu görülmektedir (Deitelhoff, Forst ve Habermas, 2023).

Kavramları ontolojik zemininden farklı bir biçimde kullanma, eleştirel yaklaşım içinde bir praxis sorunudur. Bu nedenle Habermasçı eleştirel teorinin praksiisteki yarılma- açıklayabilmek için bilim ve bilgi konularını nasıl ele aldığını da ayrıca irdelemek önemlidir. Habermas, bu konuları da yine teorik düzlemde kapitalizm bağlamın-

⁶ Marx teorisi ve pratikteki birlikteliği Kapital adlı eserinde şu şekilde kullanır: “Gerçek hareket, ancak, bu işin yapılmasından sonra, uygun şekilde betimlenebilir. Bu başarıldığında ve malzemenin yaşamının fi-kirlere aynadaki gibi yansımaya ulaşıldığında [...]” (Marx, 2011, s. 28).

da değerlendirir ve sorgular. Ona göre kapitalist sistem, toplumsal yapıyı kendi çıkarları doğrultusunda ürettiği bilim aracılığıyla şekillendirir ve bu araçsal bilim anlayışı sömürgeleşmeye neden olur (Habermas, 2001b, s. 828). Habermas, iletişimsel eylem kuramında, bilim ve bilginin pazar ilişkilerince yönlendirilen bir alan hâline geldiğini belirtir ve bunu teknokratik bilgi kavramı ile açıklar. Habermasçı eleştirel teoriye göre teknokratik bilgi demokratik değerleri ve insan haklarını kapitalist çıkarlar doğrultusunda daraltabilir ya da yok edebilir. Habermas teorik açıklamalarında bu durumdan araçsal akıl ile değil iletişimsel akıl aracılığı ile çıkılabileceğini ifade eder.

Habermas'ın kuramı, temelde bir pozitivism eleştirisidir. Habermas pozitivist bilim anlayışını, kapitalist sistemin ideolojik bir aracı olarak görür. Aslında Gazze Soykırım sürecinde Habermas'ın siyonist-kapitalist sistemi savunarak soykırımı destekleyen açıklamaları kendi pozitivism eleştirisi içinden okunduğunda teori ve pratiği arasında nasıl bir yarılmaya sahip olduğu daha net görülebilmektedir. Habermas teorik açıklamalarında pozitivist bilim anlayışını “burjuva sosyal bilimleri” kavramını kullanarak eleştirir, bu bilim anlayışının nesnellik iddiası taşısa da aslında kapitalist rasyonalitenin ürünü olan araçsal aklın etkisi altında olduğunu ve buradan ortaya çıkan bilginin toplumsal eşitsizlikleri doğallaştırma gayesi taşıdığını belirtir (Habermas, 1993, s. 60). Habermas teorik açıklamasında manipülasyon kavramını bu bağlamda ele alır; buna göre kapitalizm, bilimi ve teknolojiyi toplumsal denetim altında tutarak onları birer hegemonik araç olarak kullanıp psikolojik manipülasyonu sağlar (Habermas, 1993).

Habermas, Gazze Soykırımı sürecinde imzaladığı bildiride sergilediği tutumla kendi teorik görüşleri arasında açık bir çelişki olmasına rağmen, teorik açıklamalarında sosyal bilimlerin toplumu anlamada daha adil bir duruş sergileyemediğini vurgular. Hatta bildirisinde soykırımı “temelde haklı olan”, “vahşete verilen yanıt” ve “meşru müdafaa” biçiminde savunarak meşrulaştırmaya çalışır. Gazze Soykırımı'nın savunusunun yapılmasını da yine üst norm olarak konumlandırarak meşrutiyetini “Yahudi yaşamının ve İsrail'in var olma hakkının özel olarak korunmaya değer temel unsurlar olduğu” gibi ifadelerle artırmaya çalışır. İsrail'in yürüttüğü soykırımı yönelik yapılan eleştirileri ise bildiride: “antisemit tepkiler”, “ırkçı iftiralar”, “Yahudi karşıtı duygu ve kanaatleri beslemiş olanlar”, “Yahudilerin bir kez daha can ve vücut tehditlerine maruz kalmalarına neden olanlar” gibi ifadelerle eleştirerek “soykırım”ı meşru bir anlam yapısına sokup normatif açıklamalar getirmeye çalışmaktadır (Deitelhoff, Forst ve Habermas, 2023).

Kendisini pozitivist paradigmanın dışındaymış ve “nesnel”miş gibi konumlandırmaya çalışan Habermas, bilim insanlarının daha adil bir duruş sergileyebilmeleri için bilgi ile nasıl bir ilişki içinde bulunmaları gerektiğini teorik açıklamalarında belirtmiştir. Bu bağlamda “iletişimsel eylem kuramı” içinde sosyal bilimlerin yalnızca pozitivist paradigmanın “nesnel”miş gibi duran verileri ile sınırlı kalmaması, eleştirel olması ve kapitalizmin dayattığı ideolojik yapıları ve güç ilişkileri sorgulaması gerektiğini belirtir (Habermas, 1998). Ancak “Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama” başlıklı bildirilerinde, bilim

insanı sıfatıyla, “kapitalizmin dayattığı ideolojik yapıların” sözcüsü konumuna bizzat kendisi yerleşir ve pozitivizmin kesinlik diline sarılarak İsrail tarafından yürütülen soykırımını “meşru müdafaa” ve “vahşete verilen yanıt” gibi meşrulaştırıcı anlam kümeleriyle ifade eder; böylece bunu bir “realite” olarak sunar (Deitelhoff, Forst ve Habermas, 2023). Bildiride, soykırım yanlısı pozisyonunun “haklılığını” ve bu haklılığın “tartışılmaması” gerekliliğini, “nesnel” bir üst otorite konumundan dile getirir; dahası, bu “üst”, “nesnel” ve “otorite” duruşu, bildirinin anlam kümesi içinde tüm Almanya genelinde meşrulaştırılarak sunulur (Deitelhoff, Forst ve Habermas, 2023). “Ülkemizde [Almanya’da] her türlü bahanenin ardına sığınarak Yahudi karşıtı duygu ve kanaatleri beslemiş olan ve şimdi bunları sınır tanımadan ifade etme fırsatı bulan herkes de buna riayet etmek zorundadır.” ifadesiyle, üstenci bir soykırım savunusu yürütür (Deitelhoff, Forst ve Habermas, 2023).

Habermas’ın teorik açıklamalarında kullandığı bilgi ve bilim kavramları, iletişimsel akıl ve toplumsal katılım kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Kapitalizm bağlamında, bilimsel bilginin iktidarla nasıl iç içe geçtiğini, yaşam dünyasının kolonizasyonu üzerinden tartışır. Ancak Gazze Soykırımı sürecindeki tutumu, bilimsel bilginin nesnellikten uzaklaşarak ideolojik ve ekonomik saiklerle şekillendiğini gösteren bir örnek oluşturmuştur. Habermas’ın kendi teorisine göre de bilim, kapitalist çıkarlar doğrultusunda biçimlenebilir. Bu çerçevede, II. Frankfurt Okulu ve özellikle “Normative Orders” gibi araştırma merkezlerinin eleştirel bilgi üretimi iddiasına rağmen, siyonist-kapitalist sistemin yürüttüğü soykırımı savunur nitelikteki bildirileri ile kapitalist sistemin kolonizasyon süreçlerine katkı sunan birer aktöre dönüştüğü söylenebilir. Zira eleştirel teoriye göre, sistemin kendi çıkarlarına uygun kavramlarla bilgi üretmesi, yaşam dünyasının bilim aracılığıyla tahakküm altına alınmasının bir biçimidir. Habermas’ın teorik açıklamalarında dil, yalnızca gerçeği yansıtmaz; aynı zamanda egemen ideolojilerin toplumsal yapıyı biçimlendirmek için kullandığı stratejik bir araçtır (Habermas, 1993). Bu bağlamda, Gazze Soykırımı sürecinde kullanılan kavramlar –örneğin Filistinlileri “soykırımcı”, İsrail’i “mağdur” gösteren dil– kapitalist-siyonist sistemin ideolojik yönlendirmesiyle şekillenmiştir. Bu dil, eleştirel teoriye göre “iletişimsel akıl” yerine “araçsal akıl” üzerinden kurulmakta; kamusal alanı dönüştürerek yaşam dünyasını kapitalist değerlerle yeniden yapılandırmaktadır. Bu da hem insan hakları hem de demokrasi anlayışlarını şekillendirir.

“Soykırım” ve “insan hakları” bağlamında bildirinin çözümlemesini yaparken Habermas’ın teorisinde ele aldığı “yaşam hakkı” konusu kritik bir pozisyonda kalmaktadır çünkü Habermasçı kuram içinde yaşam hakkı yalnızca biyolojik değil, toplumsal mutabakatla şekillenen bir haktır. Gazze örneğinde olduğu gibi bu hakkın “kimler” için geçerli olduğunun normatif değil ideolojik olarak belirlendiği görülmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde “tüm insanlar” ifadesi yer alsada uygulamada bu hakkın kimleri kapsayıp kapsamadığı belirsizleşmiştir. Buradaki en temel soru ise bu bağlamda “hangi insanın temel hakkı olmadığı” sorusudur. Bu sorunun cevabını Ha-

bermas'ın teorik çerçeve ve kavramları ile ararsak; kapitalist sistemin ideolojik manüpülasyon "dil"i ile demokratik değerler ve insan hakları ilkelerinin belirlendiğini görebiliriz. 1940'lardan itibaren bu hegemonyanın kullandığı "dil" içinde siyonizm ve kapitalizm arasında herhangi bir birliktelik yokmuşçasına üretilen "kapitalizm" kavramı; Filistinlileri ve özellikle Gazzelileri içine almayan "insan" kavramı; toplu halde katledilen Filistin halkını içermeyen "insan hakları" ve "yaşam hakkı" kavramları; Yahudilerin ve siyonistlerin dâhil edilmediği "savaş suçu" ve "soykırım suçu" kavramları üretilmiştir. "Dayanışma İlkeleri" bildirisine yönelik eleştirel söylem analizi, II. Frankfurt Okulu temsilcilerinin eleştirel teori adı altında, siyonist-kapitalist sistemin meşrulaştırılmasına hizmet eden sistem-uyumlu bilimsel bilgi ürettiğini ve bu yolla eleştirel teoriyi bir hegemonya aracına dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu noktada bildirinin de başlığında yer alan evrensel "ilkeler" in ne olduğu ve ne "olmadığı" hususuna bakılmalıdır.

Habermas'ın Söylem Etiği'nde "evrensel ilkeler", toplumda herkesin eşit şekilde kabul edebileceği değerler olarak tanımlanır (Habermas, 2020). Ancak yine Gazze örneğinde görüldüğü gibi "rasyonel tartışma" üzerinden değil, araçsal aklın yönlendirdiği ideolojik bir söylemle oluşturulan kamuoyu, bu değerleri nesnellikten uzaklaştırmakta ve hukuku sermaye ekseninde biçimlendirmektedir. Gazze meselesinde olduğu gibi bu süreçte ilkelerin belirlenmesi iletişimsel akıl ile değil de kapitalist sistemin araçsal aklı ile yürütüldüğünde; insan hakları, yaşam hakkı, soykırım, antisyonizm gibi kavramlar, sistemin çıkarları doğrultusunda yeniden tanımlanmakta ve bilimsel bilgi üretimi de bu ideolojik manipülasyonun üst ilkelerini belirleyen bir parçası hâline gelmektedir.

Nihayetinde, Ekim 2023 itibarıyla başlayan Gazze Soykırımı süreci, makalenin başında da belirtildiği üzere, İsrail'in Filistin halkına yönelik gerçekleştirdiği ilk soykırım değildir. Ancak bu sürecin, doğrudan eleştirel yaklaşım grubunun içinden çıkan bir "eleştirel okul" tarafından –üstelik eleştirenlerden biri olması beklenirken– savunulup desteklenen ilk vaka olması bakımından, siyaset bilimi literatürü içinde ele alınması ve söz konusu paradigmanın kendi çerçevesi içinde tartışılması özel bir önem taşımaktadır. Çünkü bu örnek vaka ile açıkça görülmüştür ki modern kapitalizm ve siyonizm birlikteliğiyle şekillenen dışlayıcı küresel sistem mekanizmaları, ardı ardına gerçekleştirdiği tehcir ve soykırımlar aracılığıyla yürüttüğü sömürgeci hegemonyasını daha da pekiştirmiş; bununla birlikte "bilimsel bilgi" aracının formunu da dönüştürerek genişletmiştir. Bu bağlamda, başlangıçta söz konusu sistemi eleştirme amacıyla ortaya çıkan "eleştirel yaklaşımı" dahi, kendi çıkarlarına hizmet eden bir "savunu" odağına dönüştürmeye çalışmış ve bu sayede günümüzde sosyal bilimler alanında eleştirel yaklaşımın temsilcisi olarak kabul edilen II. Frankfurt Okulu'nu yapılandırabilmiştir. Nitekim bu vaka ile birlikte ortaya çıkmıştır ki Habermasçı eleştirel teori, eleştirel paradigmadan uzaklaşarak burjuva sosyal bilimlerine katkı sağlayan ve kapitalist sistemin ideolojik bir aracı olarak işlev gören bir bilim anlayışı doğrultusunda, pozitivist paradigma içerisinde anlam üretmeye başlamıştır.

Sonuç

2023 yılında İsrail'in Gazze'ye yönelik gerçekleştirdiği saldırılar, uluslararası hukuk açısından "soykırım" ve "savaş suçu" kapsamında değerlendirilmesine rağmen sosyal bilimlerde eleştirel yaklaşım içinden bir kısım düşünür bu soykırımı doğrudan veya dolaylı biçimde desteklemiştir. Sosyal bilimler alanında, dâhil oldukları teoriler aracılığıyla "bilimsel bilgi" ürettiği varsayılan bu isimlerin; Gazze Soykırımı sürecinde, teorik zeminlerinden kopuk bir biçimde soykırımı yürütenleri destekleyen ve soykırımı maruz kalanları eleştiren açıklamalarda bulunmaları dikkat çekicidir. Bu durum, sosyal bilimler alanında teori ile pratik arasındaki çelişkiye işaret ettiği için metodolojik bir sorun olarak görülüp bu çelişkinin bilimsel analizinin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Makale, özellikle Habermas'ın dâhil olduğu II. Frankfurt Okulu düşünürlerinin kapitalist sisteme karşı durması beklenirken, kapitalizm ve siyonizmin iş birliğiyle sürdürülen post-kolonyal bir soykırımı destek verir nitelikteki "Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama" bildirisini, siyaset bilimi literatürü içinde tartışmaya açmaktadır.

Çalışmada "İkinci Frankfurt Okulu temsilcileri bildirilerinde soykırım ve insan hakları bağlamlarını nasıl oluşturmuştur?" araştırma sorusu, Norman Fairclough'un eleştirel söylem analizi yöntemi ile cevaplanmaya çalışılmıştır. Buna göre analiz sonucunda Okul'un, Gazze Soykırımı'nı "meşru müdafaa", "vahşete verilen yanıt" ve "temelde haklı olan" bir eylem olarak nitelendirerek soykırımı "meşruiyet" kazandıran bir anlam üretmeye çalıştığı görülmektedir. Öte yandan, Gazze Soykırımı'nı eleştirenler ise "antisemit tepkiler", "ırkçı iftiralar", "Yahudi karşıtı kanaatleri besleyenler" ve "Yahudilerin bir kez daha can ve vücut tehditlerine maruz kalmalarına neden olanlar" şeklinde tanımlanarak normatif olarak "haksız" ve "yanlış" bir pozisyona yerleştirilmiştir. Yapılan söylem analizinde, "insan hakları" bağlamının, bildirinin tamamında Filistin halkı dışlanarak oluşturulduğu görülmektedir.

II. Frankfurt Okulu'nun bildiride kullandığı, Gazze Soykırımı'nı "meşrulaştırıcı" ve Filistin halkını "insan haklarının dışında tutan" dilin söylem analizi yapılırken teori ile pratik arasındaki çelişkiyi gösterebilmek için çalışma kapsamında Habermasçı kuramın kavramsal çerçevesi kullanılmıştır. Bildiride kullanılan "dil" değerlendirildiğinde, teorinin temel kavramlarının epistemik zeminlerinden kopararak kullanıldığı görülmektedir. Buna göre, bildirinin anlam kümesi Habermasçı kuram içinde değerlendirildiğinde, "Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama" bildirisinin "araçsal akıl" ile yürütülen bir "burjuva özel insanı" savunusu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bildiri, özetle Habermasçı kuram açısından siyonist-kapitalist "sistem"i, Filistin halkının "yaşam dünyasının kolonizasyonu"nu sağlamasına katkı sunan ve bu doğrultuda "teknokratik bilgi" üreterek sistem yanlısı bir "kamuoyu" yaratmaya çalışan metin olarak okunabilir. Buna göre, Gazze Soykırımı bağlamında Okul'un yayımladığı bildiride, yaklaşımın teorisi ile teorinin uygulama aşaması olan pratiği arasında nasıl bir kopukluğun olduğu analiz edilmeye çalışılmış; bu kavramsal uyumsuzluk çalışma kapsamında detaylı açıklanmıştır.

Eleştirel yaklaşımın temel aldığı ontolojik ve epistemolojik ilkelerle çelişen bu bildiri, özetle insan hakları ve demokrasi söylemini araçsallaştırarak aslında teorik zemininin aksine kapitalist sistemin meşrulaştırılmasına katkı sağlar bir nitelik taşımaktadır. Habermas'ın temsil ettiği iletişimsel eylem kuramı çerçevesinde, teorik düzlemde savunulan “norm”lar ile bildirideki pratik tutum arasındaki uyumsuzluk, bilimsel etik ve metodolojik açıdan ciddi bir sorun taşımaktadır. “Soykırım” ve “insan hakları” bağlamlarını tersyüz etmeye çalışan bu akıl iletişimsel bir akıl değil; kullandığı “dil” ve “kavramlar” aracılığı ile “bilimsel bilgi” görünümünü kazanmaya çalışarak aslında siyonist-kapitalist hegemonya yanlısı teknokratik bilgi üreten araçsal bilim anlayışının sömürgeciliğe neden olan araçsal aklıdır. Burjuva sosyal bilimlerin “dil”i ile hazırlanan bu metin var olan eşitsizliklerin de bu anlamda devamını sağlayarak manüpülasyon görevini de yürütmektedir. Araçsal akıl ile ortaya çıkan bu bildirinin teknokratik bilgisi, “müzakereci demokrasi”den uzak bir biçimde demokratik değerleri ve insan haklarını siyonist ve kapitalist sistemin çıkarları doğrultusunda tanımlayarak “kamuoyu”nu ve “yaşam hakkını” formülize etmeye çalışmaktadır. Buna göre Filistin halkını içermeyen “insan hakkı” ve “yaşam hakkı” kavramlarını kurarak “soykırım suçu”nu kendi sistem diline uygun bir anlam kümesi ile yeniden oluşturmaya çalışır.

Bildirinin söylem analizinde görülmüştür ki, II. Frankfurt Okulu’nun, Gazze Soykırımı sürecini değerlendirirken teorik açıklamalarında kullandığı kavramları bağlamından kopararak kullanması, teori ile pratik arasında metodolojik bir iç tutarsızlığa, diğer bir ifadeyle praxisinde önemli bir yarılmaya neden olmuştur. Bu bağlamda II. Frankfurt Okulu’nun bildirileri hakikatten kopuk bilgi üretme stratejisi ile teori ve pratiği uyumsuz hakikat sonrası (post-truth) bilim anlayışına iyi bir örnek olarak verilebilir. Tüm bunlarla beraber söylenebilir ki sosyal bilimlerin günümüzde en önemli amaçlarından birinin de bilgi ve iktidar ilişkisi üzerinden konumlandırıldığı araçsal pozisyonları doğru tahlil etmek olmalıdır. Günümüz teknoloji dünyasında milyonların tanık olduğu bir soykırımı açık bir bildiri ile savunma pozisyonuna geçen eleştirel bir okul, Gazze örneğinde olduğu gibi sosyal bilimlere de aslında araçsal bir pozisyona sokabilmektedir. Çünkü buradan aldığı güç ile meşruiyetini sağlayıp otoritesini de daha rahat kurabilir. Bu nedenle Gazze Soykırımı’nı meşrulaştırmak için kaleme alınan “Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama” örneğindeki gibi hakikat bağlamından kopmuş açıklamaların daha derin söylem analizleri ile bilgi, meşruiyet ve otorite bağını sorgulayarak siyaset felsefesi içinde ontolojik ve epistemolojik zeminde daha çok tartışılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2013). *Teori ve Pratik Üzerine Bir Tartışma*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aksünger, S. (2025). İrlanda, Güney Afrika'nın İsrail'e Karşı Açtığı Soykırım Davasına «Müdahillik» Bildiriminde Bulundu. Anadolu Ajansı. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irlanda-guney-afrikanin-israile-karsi-actigi-soykirim-davasina-mudahillik-bildiriminde-bulundu/3444097?utm#> Erişim T. 1 Nisan 2025
- Amnesty International. (2024). 'İnsan Değilmiş Gibi Hiddediyorsun' İsrail'in Gazze'de Filistinlilere Yönelik Soykırımı. Amnesty.org. Retrieved from <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/%E2%80%98Gibi%20Hiddediyorsun%E2%80%99in%20Gazze%E2%80%99de%20Filistinlilere%20Y%C3%B6nelik%20Soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1.pdf> Erişim T. 20 Nisan 2025.
- Anderson, P. (2001). *Scurrying Towards Bethlehem*. New Left Review.
- Arrighi, G. (2009). *The Long Twentieth Century*. Edinburgh: Verso.
- BBC News Türkçe. (2024). BM: İsrail'in Gazze'de Sağlık Tesislerine Saldırıları İnsanlığa Karşı Suç. BBC News Türkçe. Retrieved from <https://www.bbc.com/turkce/articles/cr4xple0pe5o> Erişim T. 1 Mart 2025
- Butler, J. (2021). *Excitable Speech A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Cankut, A. (2024). İsrail-Filistin Meselesi ve Son Gazze Çatışmalarının Değerlendirmesi. *Yerli Düşünce*. 107, 16-21.
- Deitelhoff, N., Forst, R., & Habermas, J. (2023). Grundsätze der Solidarität. Eine Stellungnahme. Normative Orders. Retrieved from <https://www.normativeorders.net/2023/grundsatz-der-solidaritat/> Erişim T. 9 Mart 2025
- Dijk, T. A. (2011). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. London: Sage Publications.
- Euro-Med Human Rights Monitor. (2024). Report: Israel continues to violate ICJ ruling on Gaza. Euro-Med Human Rights Monitor. Retrieved from <https://euromedmonitor.org/en/article/6242/Report:-Israel-continues-to-violate-ICJ-ruling-on-Gaza#> Erişim T. 1 Mart 2025
- Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis*. London: Routledge.
- Fanon, F. (2007). *Yeryüzünün Lanetlileri*. İstanbul: Versus Kitap.
- Foucault, M. (2022). *Bilginin Arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gee, J. P. (2010). *How to do Discourse Analysis: A Toolkit*. London: Routledge.
- Habermas, J. (1988). *Theory and Practice*. the United States of America: Beacon Press.
- Habermas, J. (1993). *'İdeoloji' Olarak Teknik ve Bilim*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms*. Massachusetts: The MIT Press.
- Habermas, J. (1997). *Bilgi ve İnsansal İlgiler*. İstanbul: Küyesel Yayınları.
- Habermas, J. (1998). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Habermas, J. (2001a). *İletişimsel Eylem Kuramı Cilt 1: Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rasyonelleşme*. Ankara: Kalcı Yayınevi.
- Habermas, J. (2001b). *İletişimsel Eylem Kuramı Cilt 2: İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine*. Ankara: Kalcı Yayınevi.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Habermas, J. (2012). *“Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları*. İstanbul: apı Kredi Yayınları.
- Habermas, J. (2020). *Söylem Etiği*. Ankara: Fol Kitap.
- Hardt, M., & Negri, A. (2004). *Multitude War and Democracy in the Age of Empire*. New York: Penguin Press.
- Harvey, D. (2004). *Yeni Emperyalizm*. İstanbul: Everest Yayıncılık.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Herzl, T. (2007). *Yahudi Devleti*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Jay, M. (2014). *Diyalektik İmgelem Frankfurt Okulu’nun Tarihi ve Çalışmaları (1923-1950)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Judt, T. (2005). *Postwar A History of Europe Since 1945*. New York: Penguin Press.
- Kılıç, M. (2024a). Küresel Kampüs Aktivizmi: Filistin’e Destek Gösterilerine Antidemokratik Müdahaleler. *Kriter Dergisi*. Retrieved from <https://kriterdergi.com/dis-politika/kuresel-kampus-aktivizmi-filistine-destek-gosterilerine-antidemokratik-mudahaleler> Erişim T. 1 Mart 2025
- Kılıç, M. (2024b). İsrail’in Hukuk Tanımazlığı Karşısında Uluslararası Yargı Düzeninin ve BM Yapısının İşlevsizliği. *Kriter Dergisi*. Retrieved from <https://kriterdergi.com/dis-politika/israilin-hukuk-tanimazligi-karsisinda-uluslararasi-yargi-duzeninin-ve-bm-yapisinin-islevsizligi> Erişim T. 1 Mart 2025
- Kiş, E. (2023). 1948’den Bugüne, Tarihi ve Siyasi Yönleri ile “İsrail-Filistin Sorunu”. *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 262-274.
- Kızılçelik, S. (2008). *Frankfurt Okulu*. Ankara: Anı Yayınları.
- Kutsal, E. (2009). İsrail Filistin İhtilafı Özelinde Politik Bir Araç Olarak Su. *Bilge Stratejisi*, 1(1), 88-99.
- Marx, K. (1997). *Yahudi Sorunu*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Kapital*. İstanbul: Yordam.
- Miliband, R. (2009). *The State in Capitalist Society*. New York: Merlin Press.
- Öztürk, A. (2023). Habermas ve İsrail. *Politikol*. Retrieved from <https://www.politikol.com/habermas-ve-israil> Erişim T. 17 Ocak 2025
- Petras, J. (2014). *The Politics of Empire: The US, Israel and the Middle East*. Atlanta: Clarity Press.
- Petras, J., & Veltmeyer, H. (2006). *Maskesi Düşürülen Küreselleşme 21. Yüzyılda Emperyalizm*. İstanbul: Mephisto.

- Pirinççi, F. (2023). Filistin Sorunu Nedir, Ne Değildir? Kriter Dergisi. Retrieved from <https://kriterdergi.com/dosya-filistin-2/filistin-sorunu-nedir-ne-degildir> Erişim T. 24 Ocak 2025
- Postone, M. (1996). *Time, Labor, and Social Domination*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Poulantzas, N. (2006). *Devlet İktidar Sosyalizm*. Ankara: Epos Yayınevi.
- Pusey, M. (1988). *Jürgen Habermas Key Sociologists*. New York: Routledge.
- Rodinson, M. (1973). *Israel: A Colonial-Settler State?* New York: Monad Press.
- Said, E. (1980). *The Question of Palestine*. New York: Vintage.
- Sand, S. (2010). *The Invention of the Jewish People*. Edinburgh: Verso.
- Schoenman, R. (1992). *Siyonizmin Gizli Tarihi*. İstanbul: Kardelen Yayınları.
- TAV. (2025). 466. Günde Gazze Soykırımı. Türkiye Araştırmaları Vakfı. Retrieved from <https://turkiye-arastirmalari.org/2025/01/14/yayinlar/infografik/466-gunde-gazze-soykirimi/> Erişim T. 28 Ocak 2025
- Wallerstein, I. (2011). *The Modern World-System IV*. London: University of California Press.

Hakem değerlendirmesi/Peer review:

Dış bağımsız/Externally peer reviewed

Çıkar çatışması/Conflict of interest:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir/The author have no conflict of interest to declare

Finansal destek/Grant support:

Yazar bu makalede finansal destek almadığını beyan etmiştir/The author declared that this article has received no financial support.